

Тина МИТЕВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

ЕКЗИСТЕНЦИАЛНИ АСПЕКТИ НА ПРОБЛЕМА ЗА ИСТИНАТА И ЛЪЖАТА В ПРОЗАТА НА Г. П. СТАМАТОВ

Tina MITEVA

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

EXISTENTIAL ASPECTS OF THE PROBLEM OF TRUTH AND LIES IN THE PROSE OF G. P. STAMATOV

Резюме: Статията разглежда проблема за екзистенциалните лутания между истината и лъжата на персонажите в Стаматовата проза. Фокусът е върху дълбинния морал на всеки герой, чиито тайни, слабости, пороци, най-съкровени мисли го изправят пред трудната задача да запази своя субективен свят. Свят, който, въпреки че е изпълнен с истините и лъжите за самите нас, трябва да остане недостъпен за външни лица. Основните аспекти, през които се осмисля творчеството на Георги Стаматов в статията, са сблъсъкът между действителността и заблудите, екзистенциалните въпроси, терзаещи човешката душа, самотата, конфликтът между индивидуалното и колективното, емоционалната и психологическата динамика, която настъпва у героите. Обект на текстологични наблюдения са три произведения – „Едно кътче на душата“, „Виновният“ и „Венски“. На база техния анализ се доказва дуалността на живота, изразяващ се чрез истината и лъжата, чрез сложността на човешките морални избори и вътрешни импулси, които детерминират модели на човешкото поведение.

Abstract: The article examines the problem of the existential wanderings between truth and lies of the characters in Stamatov's prose. The focus is on the deep morality of each character, whose secrets, weaknesses, vices, innermost thoughts confront him with the difficult task of preserving his subjective world. A world which, although filled with truths and lies about ourselves, must remain inaccessible to outsiders. The main aspects through which Stamatov's work is understood in the article are the clash between truth and lies, the existential questions plaguing the human soul, the loneliness of the soul, the clash between the individual and the collective, the emotional and psychological dynamics that occur in the characters. The object of textual observations are three works – "A Corner of the Soul",

“The Guilty” and “Vensky”. Based on their analysis, the duality of life, expressed through truth and lies, through the complexity of human moral choices and inner impulses that drive human behavior is proven.

Ключови думи: Георги Стаматов, истина, лъжа, екзистенциални въпроси, дълбинен морал, белетристика

Keywords: Georgi Stamatov, truth, lie, existential questions, deep morality, fiction

Конфликтът между истина и лъжа е един от ключовите екзистенциални аспекти, които се открояват в творчеството на Георги Порфириев Стаматов. В произведенията на писателя са представени посоките на разгръщане на този конфликт и влиянието му върху психиката на персонажите и отношенията помежду им, позицията им към реалността, но и към техния вътрешен, субективен свят. Свят, в който лутането между истината и лъжата води до вътрешни терзания и морални кризи. Персонажите се опитват да намерят баланс между правилното и необходимото, като това понякога води до разминаване между обществения морал и личните принципи на героите. Действащите лица в Стаматовата белетристика са представени в своята най-лоша светлина, а процес на морално изцеление липсва: „Като писател Стаматов проявява забележителна способност да вижда преди всичко грозното, пошлото в живота. Той се интересува най-вече от нравственото падение, от моралното израждане“ (Султанов 1987: 19). Погледът на автора е насочен към психологията на героите, към инстинкта и към угризенията и пропаданията на съвестта. В разказите „Венски“ (1901), „За едно кътче на душата“ (1903) и „Виновният“ (1910) е подчертана сложността на човешката природа, нейната амбивалентност. Героите са в постоянна борба с вътрешния си свят, защото са принудени да избират между истината и лъжата, сблъскват се с реалността, където техните принципи биват тествани, а най-големите им опасения, страхове, тайни вече не могат да бъдат прикрити със заблуди и привидности.

В по-широк контекст произведенията дават емпиричен материал върху екзистенциални въпроси като същността на истината, ролята на моралните принципи в обществото и индивидуалната същност на човека, изправен пред избор. Въпреки че в книгата си „Белетристи“ авторът Симеон Султанов твърди, че „Стаматов е отстоявал впечатление, че не познава съмненията и хамлетовските терзания на душата, че за него в живота няма полуистини – има истини, няма полурешения – има решения, нещо повече дори: няма истини – има само една истина, няма решения – има само едно решение“ (Султанов 1987: 17), разказите на белетриста понякога опровергават подобни твърдения, понеже истината винаги е относителна, зависеща от историческия и културния контекст, от гледната точка на обществото, от личната гледна точка на персонажите, но и от обективната гледна точка на всевиждащия наратор.

В творчеството на Георги Стаматов се откроява онзи период на големи социални и исторически промени в България от първото десетилетие на XX век, когато традиционните морални и обществени норми са подложени на изпитание. Истината и лъжата вече не се проявяват само като лични, но и като социални феномени. Авторът често изобразява как обществото налага свои порядки и как индивидите се борят срещу тях. Напрежението между индивидуалните истини и колективните очаквания принуждава героите да избират между собствените си убеждения и тези, които са им наложени от обществото или семейството. Това може да бъде представено като екзистенциална дилема, породена от индивидуалния морал и колективния стереотип за мислене и поведение, обезличаващ личността. Изборът между следването на обществените норми и запазването на личната честност показва всъщност двойните стандарти и лицемерието на обществото, а и на конкретната личност. Персонажите изпълняват умело различни социални роли, като това им помага да дегизират своето истинско амплуа: „Хората на автора живеят два живота: един лицемерен, за обществото, и друг искрен, за себе си; те приличат на пропаднали актьори, които се мъчат да играят нравоучителни роли; алфата и омегата на тяхното съществуване е красивата маска. Подлецът иска да бъде честен, лъжецът – искрен, мошеникът – безукорен, проститутката – девствена. Маската говори едно – човекът под маската мисли друго“ (Султанов 1987: 27). Външното морално поведение прикрива истинските намерения и желания на хората, като по този начин се разкрива действителният морален облик на обществото и се подчертава значението на дълбинния морал. Героите дотолкова се боят от общественото мнение, че преди да извършат каквото и да е, го превръщат фактор, който седи в основата на техните действия. Превръщат се в конформисти, стремят се да избягат от полезрението на колектива, използвайки лъжата като средство за съпротива или адаптация. Но с този тип версия на реалността те често пренебрегват собствените си принципи, нараняват хората около себе си, опитват се да се скрият от безпощадната действителност, като чрез тези си действия понякога стигат и до фатален край. Този феномен се наблюдава и в разказа „Венски“ – „Чуден е човек! Свършва със себе си с всичко, нищо не го привързва към света, нищо не го интересува, нищо няма вече скъпо за него, а той се грижи какво ще рече някой за него; не вярва в задгробния живот, а смята, че живее после на земята. Неразбрана е тази задгробна амбиция, а има хора, които в последна отчаяна минута боят се да не си обезобразят лицето“ (Стаматов 1983: 118). В произведението „Виновният“ личните принципи също биват пренебрегнати заради общественото мнение: „Животът ще бъде разбит – обществена критика, смях, позор, скандал...“ (Пак там: 416).

Привидността е представена като средство за оцеляване в несправедливия свят. Тя е необходима, защото служи на героите за защита на чувствата на техните близки, за запазване на семейната идилия, за справяне с негодите на

живота, за бягство от реалността. Налага се концепцията за постоянството на съществуване на няколко версии на действителността. Фалшивостта е вплетена в живота на човек, станала е неизменна част от неговото съществуване. Тази неизменност е представена едновременно като разрушителна, но и като необходима стратегия за справяне с реалността. Чрез тези екзистенциални аспекти на проблема за истината и лъжата Георги П. Стаматов развива темата за дълбинния морал в своето творчество, разкрива сложните и противоречиви аспекти на човешката природа. Подчертаването на особеностите на тази нравственост позволява на читателя да се докосне до подсъзнателните импулси и мотивации, от които зависи поведението на отделния персонаж.

Няма как да се засегне темата за дълбинния морал и да не бъде анализирано едно от най-известните произведения на писателя, а именно „За едно кътче на душата“. Това е разказ за емоционалната и психологическа динамика, която се случва в душите на двамата главни герои Митя и Невяна, които се лутат между фактите и заблудите за реалността, за самите себе си, но и за отношенията помежду им. Илюзорността предизвиква чувство на вина и тревога, докато истината, дори и да е освобождаваща, носи със себе си болка и разрушение. Чрез този конфликт се представя и един от повтарящите се мотиви в творчеството на Георги Стаматов – екзистенциалната самота. Героите в разказите му се чувстват изолирани в своите търсения на правота или в стремежа си да прикрият действителността със своите неискрени твърдения. Тази самота произтича от разбирането, че личните преживявания невинаги могат да бъдат споделени или разбрани от другите. Герой на самотата е и Митя. Неговото „тайнствено чекмедже“ е заключено, като само той трябва да има достъп до него, защото в противен случай рискува да се обезличи, да изгуби своята душевност, да остане без своята възможност за бягство от реалността. Само в кътчето на душата си човек може да „се чувства такъв, какъвто си е“ (Пак там: 183), да е сам с всички свои тайни и най-съкровени мисли, с пороците и недъзите си, с помисли и изневери, със слабостите си. Митя трябва да запази своя вътрешен свят, трябва да го направи недостъпен за чужди погледи. В своя дневник главният персонаж използва изключително много въпроси, зададени към самия себе си, наподобяващи един вътрешен, задочен диалог: „Диалогът е яркият израз на разума и душевното състояние на героя, в него той не загатва, а декларира своите принципи и своя морал“ (Янев 1975: 166). Показва се обръкаността, „търсенията на субективното аз, откликващо на обективната действителност“ (Йовева 1985: 23), но се задава и концепция, мислите се използват като средство за подреждане на кътчето, дълбоко скрито в човешката душа. Това позволява на читателя да разбере дълбинния морал на отделния индивид и да го анализира през своята субективна истина за света, която може да се различава от тази на героите и повествователя. Човек води три живота паралелно: един пред обществото, един пред жена си и един изцяло независим от другите

два – пред самия себе си, защото „сами не познаваме себе си... а постепенно откриваме своите достойнства и пороци, без да ги подозираме даже по-рано...“ (Стаматов 1983: 187) В дневника са представени тежките морални дилеми на Митя. Те поставят героя пред трудни избори, които са в противоречие с обществените норми и с неговите лични желания, а точно това води до вътрешните конфликти и терзания. Още едно доказателство, че моралните принципи невинаги могат да се спазват, защото са сложни и многопластови. Личната съвест е тази, която определя нравственото поведение на героите. Митя е принуден да се сблъска с най-големите си слабости и грешки, стигайки до дълбоките размисли за отговорността, която носи за действията си, и последствията, които трябва да изтърпи. Тези последици са насочени директно към съвестта и са източник на болка и страдание, но въпреки това са и изграждащи, защото водят до вътрешно израстване.

Невяна от същия разказ отказва да приеме факта, че някой може да има собствен свят. Отказаният достъп до истинската същност, скрита в дебрите на душата, разочарова хората около нас, дори и те да са наши половинки – „Невяна е сърдита на мъжа си – даже не сърдита, а по-скоро разочарована в него“ (Пак там: 177). Тя е готова на всичко, за да постигне целта си – да отвори „тайнственото чекмедже“. В изследването си „Георги П. Стаматов. За някои страни от поетиката на разказа“ авторката Румяна Йочева твърди, че „по отношение на жената Стаматов не е обвинител, не е съдия. Хитростта, достойнството, кокетирването са защитният ѝ цвят, нейната мимикрия. В жестокия свят, в който със зла орис живее и ще живее жената, няма други средства“ (Йочева 1985: 103), което донякъде оправдава постъпките на Невяна, оправдава желанието да познава и трите живота, които мъжът ѝ води. За нея не трябва да има лъжи и тайни между съпрузи, загадка е защо той крие от нея, но сама си противоречи на казаното: „[...] като от чужд човек, когато аз му разправам всичко, всичко... Моментално тя улови сама себе си в лъжа“ (Стаматов 1983: 177).

Чрез диалога между Митя и Невяна се показва сблъсъкът на истината и лъжата. Героите взаимно се заблуждават: единият – с цел да предпази душата си, а другият – за да задоволи любопитството си, да се увери, че не е обект на изневяра. За да постигне замислите си, съпругата знае, че са дали обет в името на любовта и трябва да са си напълно отдадени, но пълно отдаване може да има само физическо, защото „душата си човек никому не дава и ако казва, че я дава – лъже“ (Пак там: 180). Разговорът между двамата продължава да прибавя неистини помежду им, с които противоречат сами на себе си. Митя твърди пред жена си, че тетрадката е на друг, искайки по този начин да предпази света си, но си противоречи с гореказаното. Невяна първоначално е склонна да повярва, но след това идва нейната парадоксална реплика към себе си – „Че кой така поверява тайните си на друг?“ (Пак там: 180) Не осъзнава, че тя самата иска точно това от мъжа си, иска да влезе в душата му „като

в някой хан“. И след като най-сетне успява да разгледа кътчето на душата на Митя, осъзнава, че това „проклето чекмедже“ става причина за раздялата им. Прикритостта води до самота и отчуждение. Героите със своята мнителност се изолират от другите и губят способността си да създават истински връзки. Това отчуждение е екзистенциалният аспект на илюзорността, който показва как тя разрушава човешките взаимоотношения и довежда до усещане за пустота и безсмислие, особено в съпругеските отношения. Иван Мешекков в своята литературнокритическа студия „Г. П. Стаматов: от езичник до сатирик“ твърди, че всъщност любовта у Стаматов е болест, като я нарича **сатириазис** (Мешекков 2019: 77), а ревността е *вкорененият предразсъдък*, който убива любовното щастие (Пак там: 49). В брака се наместват измамата, лъжата, изневярата. Показана е част от карнавала, в който индивидите участват със своите маски, а авторът умело „прониква зад маските и ролите (най-вече на жената), разгадава движението между същностите и привидностите, проектира своите идентичности. Тази художествена система включва и смислите на подмяната“ (Лукова 2007: 287).

Друг е случаят при Венски от едноименния разказ, персонаж, който загърбва семейството си, за да остане честен пред обществото. Д-р Венски е поставен пред избора да запази истинското си Аз пред себе си и обществото или да живее позорно до смъртта си. Честта, която той проявява, може да бъде разгледана през психологическия реализъм, разкриващ дълбинния морал у героя. Представят се мислите, чувствата и вътрешните мотивации с голяма детайлност, позволяващи на читателя да разбере сложността на моралните избори на персонажите. Чрез този психологически подход Георги Стаматов разкрива как човешката нравственост е неразривно свързана с личния опит и емоционалното състояние на индивида. Венски иска да е честен докрай, но губи своята нравственост – не иска да е един от многото *мишковици*. Чувства се отчужден, самотен, губи желание за живот, отказва да изпълнява своя лекарски дълг. Вижда смъртта като единствено спасение от тежката ситуация, като единствения изход, чрез нея само може да остане честен пред себе си и обществото: „Хората на Стаматов са безнадеждно самотни и в безпощадна битка за оцеляване, те губят изконната човешка склонност към съчувствие и грижа за другия. Превръщат се или в безмилостни воини срещу всичко и всички, или в доброволно посягащи на живота си чудаци.“ (Велкова-Гайдаржиева 2019: 13). Загубил битката, героят се самоубива чрез отрова, но по този начин Венски остава само с илюзията, че е бил достоен, защото зад себе си той оставя жена, дете и дълг от 20 000 лв., които ще останат обект на обществената критика.

Друг екзистенциален аспект на проблема за истината и лъжата е страхът на персонажите от самата действителност, защото тя е свързана с болезнени разкрития и непредотвратимата необходимост от промяна на социално положение и на мирогледа. Този душевен смут отразява човешкото нежелание да

се изправим пред собствените си недостатъци, грешки и слабости. В разказа „Виновният“ се представя неизбежната промяна у Иван Диканов, който е човек на принципите, но за да запази честа си, семейната идилия и да се предпази от публичен скандал, пренебрегва принципите си, загърбва дълбинния си морал, първоначално игнорира безспорните факти. Разказът проследява различните състояния, през които преминава героят, преди да се примири с действителността. Получаването на анонимното писмо е началото на душевните терзания, защото „анонимни писма се пишат само до жалки същества, на които хората не смеят да кажат истината в очите“ (Стаматов 1983: 411). Отрича безспорните доказателства, въпреки че има вътрешно усещане за нещо нередно. Приема реалността, след като със собствените си очи се уверява, че вижда изневяратата на жена си. След множество размишления, задаване на въпроси към самия себе си, болезнено търсене на отговори и оправдания решава да не се развежда с нея, а да я накаже, като я остави да се разкае – „Нека се сеща, подозира и се трови. Това ще ѝ бъде най-ужасното наказание...“ (Пак там: 415)

Но щом има наказание, значи трябва да има и отговорен за случилото се. Трябва да бъде отбелязано, че това е един от разказите на Георги Стаматов, който не е озаглавен с името на конкретен персонаж от повествованието. Нараторът не дава своята оценка за това кой е провинилият се. Мария е изневерила, но тя не се чувства сгрешила, нейното поведение не е променено, няма индикации да изпитва угризения на съвестта, говори „тъй спокойно“, гласът ѝ е „тъй невинен“, а лицето – „тъй жизнерадостно“. Виновен е този, „който изразява чувство, съзнание за допуснатата вина, за извършено провинение“¹, а такова при нея липсва. Точно поради тази причина и Диканов я оправдава, знае, че това е част от женската природа, даже намира случилото се за лъжливо, измамно, но естествено – „И като заглеждаше в дълбочината на душата си, той усещаше, че тя не е дотам крива, че има основание, че даже е права. Разбира се, туй е престъпно, некрасиво, но е обяснимо“ (Пак там: 416). То тогава кой трябва да бъде *подсъдимият*? Дали е този, който е подал анонимното писмо и причинил на Диканов душевен смут, или е любовникът на Мария, развалящ семейната идилия, или е самият главен герой, който отказва да приеме истината, нарушава личните си принципи и търси оправдания, като така избличава своя лъжлив дълбинен морал на „човек на принципите“? В текста нямаме нито пряка авторова намеса, нито оценка на наратора, читателят сам трябва да реши кой е виновникът. Това го изправя пред измеренията на човешката душа, пред вечните екзистенциални въпроси, изправя го пред сблъсъка между индивидуалното и колективното, прави го пряк наблюдател на емоционалната и психологическата динамика, която настъпва у Диканов.

¹ Едно от значенията на лексемата „виновен“ според онлайн тълковния речник на БАН: <<https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%BD/>> [31.10.2024].

Емоционалните и житейски колебания, които изпитват героите, са обусловени и от психологическата гледна точка, през която се разглеждат. Мъжката психология в творчеството на Г. П. Стаматов е представена като по-многопластова. Мъжките персонажи, изправени пред тежки морални дилеми, трябва да направят трудни избори. Не само да предприемат най-подходящата алтернатива, да разграничат правилно от неправилно, а напротив – изборът им включва множество нюанси на истината и лъжата, включва множество противоречия. Белетристиката на Георги Стаматов разкрива все още патриархалния свят, където важна роля имат общественото положение, спазването на колективните морални норми, семейният статус и състояние. В разказа „Венски“ главният герой не изпълнява с желание своя лекарски дълг, като това поставя под въпрос професионалната му етика, но също така е и отправна точка към предприетото по-късно самоубийство. Социалният натиск, на който е подложен д-р Венски, разбива изградения му досега образ на баща, съпруг, доктор, но и на честен гражданин. Знаейки, че ще е изправен пред общественото осъждане, той е направляван от многоплановостта на вътрешния си конфликт. Вижда, че няма как да постъпи изцяло правилно, ще загуби всички свои позиции в обществото – ще трябва да загърби своето честолубие, ще е принуден да изостави своето семейство. Обаче същото това семейство ще трябва да понесе вината за неговите постъпки. Моралната отговорност и последиците от действията са непосилни за Венски. Той не може да се справи с вината и разкаянието. Станал е жертва на играта на карти, бъдеща жертва е на обществената критика, станал е пряк потърпевш на истините и лъжите за колективния морал, но и за самия него.

Конфликтът между личните морални убеждения и обществени норми е постоянен обект на изображение в прозата на Георги Стаматов. Трудността, пред която са изправени героите, е да примирят своите възгледи с външните очаквания и правила. В разказа „За едно кътче на душата“ главният герой трябва да избере между следването на своите вътрешни убеждения и приемането на рушвет. Въпреки че Митя не желае да е жертва на подкуп, собствените му морални ценности биват разколебани, но за разлика от Венски, той е готов да понесе вината. Разкайва се, но само в своя вътрешен свят, който е изграден от безспорни факти за героя, дори и те да са болезнени. Митя не е такъв, за каквото го смятат другите. В дневника си е представен със своето истинско лице, а не чрез маската, с която си служи пред обществото. Правдивостта на този субективен свят се дължи на психологическата дълбочина и емоционална сложност, с помощта на които Г. П. Стаматов представя подробно описание на мислите и чувствата на героите. Персонажите са в състояние на вътрешни терзания на душата, като така изпадат в дълбок самоанализ. Размишленията върху техните действия и мотивации обясняват развитието им като личности, отношенията им с хората около тях, значението на ролята им в обществената

йерархия – „Аз страшно обичам да изучавам себе си и еднакво анализирам своите добри дела и мисли, както и най-отвратителните [...] Но насаме със себе си, на този най-интересния в мира tête à tête, аз изкопавам от дъното на душата си най-затътената си гадост и я слагам тука в регистъра на моята сметка...“ (Стаматов 1983: 183) Неслучайно Митя анализира своето минало – „Аз имам страстно желание да следя себе си и да се ровя в миналото си, каквото ще да бъде то“ (Пак там: 183), за да разгадае настоящото си Аз, да разбере как реалността се е отразила на душата му. Точно това търсене на смисъла на съществуването и идентичността си е опит на Стаматовите герои да открият своето място в света и да открият истината за себе си. Подобно търсене винаги е съпроводено от екзистенциални размисли и съмнения, породени от спомени и грешки в миналото, но резониращи в настоящето.

Въпреки че Георги Стаматов анализира по-детайлно мъжката психология, той не оставя поведението на жената в сянка, даже напротив – той е осъдителен към нея и ролите, които играе, но въпреки това вижда проблема за нравствеността като общочовешки, а не обусловен от пола – „Всъщност в цялото това многообразие на отношения между мъжа и жената писателят реалист разбира преди всичко една голяма истина – женски и мъжки въпрос не съществува. Съществуват хора, човеци, обикновени, добри и лоши, със свои психологически и биологически тенденции. Понякога тенденциите се превръщат в реалност, във факти, понякога мъчително се търсят, мъчително се раждат из стихията на нищото“ (Йовева 1985: 109). В творчеството на писателя част от мъжките персонажи се борят със своите представи за мъжественост и уязвимост и въпреки че се стремят да са силни и решителни пред себе си и обществото, те по-скоро се самозалъгват. Стават уязвими пред колективното, пред жените си, преследвани са от собствените си съмнения и страхове. В разказа „Виновният“ Иван Диканов знае, че всички жени са еднакви и изневеряват. Знае, че дори и да убие любовника на Мария и самата нея, това няма да оправи положението му. Не може да остави децата си сираци, не може да живее без да се ожени, защото той има „нужда от жена, както някои от фланела“ (Стаматов 1983: 415). И макар че иска да отговори на очакванията на обществото за мъжественост, вътрешно е разкъсван от съмнения и страхове, които го карат да анализира повече случката, започва да гледа по-реалистично на последиците от нея. Предпочита да преглътне егото си, за да защити честта си пред света. Сблъсъкът между вътрешния и колективния морал е потушен чрез приемането на лъжата и премълчаването на знанието на истината, защото героят вижда това като единственото и най-правилното решение, по-скоро най-изгодното за него решение.

В творчеството на Георги П. Стаматов истината не е представена като абсолютна величина, а като нещо крайно субективно, лъжата е трансформирана от етична грешка в дял на социалната стратегия, а дълбинният морал е

представен като многопластов и противоречив феномен, който е неразривно свързан с личната съвест, психологическата дълбочина и социалния контекст. Дуалността на живота се изразява чрез аспектите на истината и лъжата, чрез сложността на човешките морални избори и вътрешни импулси, които движат нашето поведение. Тези теми остават актуални и днес, подтиквайки читателите да размишляват върху собствените си морални избори и екзистенциални въпроси.

БИБЛИОГРАФИЯ

Велкова-Гайдаржиева 2019: Велкова-Гайдаржиева, А. Георги Стаматов и Иван-Мешековият канон на новата българска литература. – В: Мешеков, И. Г. П. *Стаматов: от езичник до сатирик: литературнокритическа студия*. Велико Търново: ДАР-РХ, 5 – 32. // **Velkova-Gaydarzhieva 2019:** Velkova-Gaydarzhieva, A. Georgi Stamatov i Ivan-Meshekoviyat kanon na novata balgarska literature. – In: Meshekov, I. G. P. *Stamatov: ot ezichnik do satirik: literaturnokriticheska studiya*. Veliko Tarnovo: DAR-RH, 5 – 32.

Йовева 1985: Йовева, Р. Георги П. *Стаматов. За някои страни от поетиката на разказа*. София: Народна просвета. // **Yoveva 1985:** Yoveva, R. *Georgi P. Stamatov. Za nyakoi strani ot poetikata na razkaza*. Sofiya: Narodna prosveta.

Лукова 2007: Лукова, К. Г. П. *Стаматов – между същностите и привидностите*. Казанлък: ЯНИТА Я С. // **Lukova 2007:** Lukova, K. G. P. *Stamatov – mezhdu sashtnostite i prividnostite na razkaza*. Kazanlak: Yanita YA S.

Мешеков 2019: Мешеков, И. Г. П. *Стаматов: от езичник до сатирик: литературнокритическа студия*. Велико Търново: ДАР-РХ. // **Meshekov 2019:** Meshekov, I. G. P. *Stamatov: ot ezichnik do satirik: literaturnokriticheska studiya*. Veliko Tarnovo: DAR-RH.

Стаматов 1983: Стаматов, Г. *Съчинения в два тома*. Том 1. София: Български писател. // **Stamatov 1983:** Stamatov, G. *Sachineniya v dva toma*. Tom 1. Sofia: Balgarski pisatel.

Султанов 1987: Султанов, С. Стаматов, или атентаторът срещу стара България – В: Султанов, С. *Белетристи*. София: Български писател, 7 – 54. // **Sultanov 1987:** Sultanov, S. Stamatov, ili atentatorat sreshtu stara Bulgariya – In: Sultanov, S. *Beletristi*. Sofia: Balgarski pisatel, 7 – 54.

Янев 1975: Янев, С. *Традиции и жанр*. София: Наука и изкуство. // **Yanev 1975:** Yanev, S. *Traditsii i zhanr*. Sofia: Nauka i izkustvo.